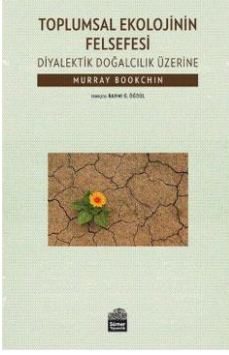

KİTAP İNCELEMESİ - 2

Hazırlayan: Mehmet DEĞİRMENCİ*

TOPLUMSAL EKOLOJİNİN FELSEFESİ BAŞLIKLİ KİTABA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Yazar: Murray BOOKCHIN,
(The Philosophy of Social Ecology)
Rahmi G. ÖĞDÜL (çev.)
İstanbul: Sümer Yayıncılık,
2014, 189 s.
ISBN: 978-6056-11-739-8

Murrah Bookchin'in beş adet denemesinden oluşan Toplumsal Ekolojinin Felsefesi: Diyalektik Doğacılık Üzerine (The Philosophy of Social Ecology: Essays on Dialectical Naturalism) adlı kitabı, daha önceden yazdığı Toplumun Yeniden Kurulması (Remaking Society) ve Kentsiz Kentleşme (Urbanization Without Cities) kitaplarında ortaya koyduğu "Toplumsal Ekoloji" fikrinin felsefi boyutunu ele almaktadır.

Çalışmamızda Bookchin'in bu kitabına eleştirel bir bakış açısı ile açıklamalarda bulunacağız. Bunu yaparken de her bölümü ayrı ayrı ele almak yerine, kitapta bulunan belli başlı kavram ve düşüncelere genel olarak değineceğiz.

Bookchin kitabın daha başlarında iken doğayı tanımlamanın öneminden bahsetmektedir. Doğanın tanımının iyi yapılmamasının duyarsızlığa neden olabileceğini söylemektedir. Ancak aynı bölüm içerisinde doğa ile ilgili "ilkel", "yabani" şeklinde tanımlamaların olabildiği gibi, "varlık" olarak da tanımlanabildiğini söylemektedir. Kendine has bir tanım ortaya koymamaktadır.

İlk bölümde yer alan "geleneksel us" ve "diyalektik us" karşılaştırmasında, A'nın A'ya eşit olduğunu varsayan geleneksel us ile, A'nın sadece A'ya değil, A olmayana da eşit olduğunu varsayan diyalektik usun karşılaştırmasını yapar. Özdeşlik ilkesine dayanan ve tarihteki gelişimleri önceki ve sonrakinden bağımsız, katmanlar dizisi olarak ele alan us olarak geleneksel usu tanımlamaktadır. Diyalektik us ise özdeşliğin çelişkisine vurgu yaparak, bir durumun ya da nesnenin, kendinden olmayanlarla, öncesi ve sonrasıyla yani bir bütün olarak ele alınmasına dayanır. Diyalektik us tarihteki gelişimleri, birbirinden bağımsız katmanlar olarak değil, sürekli birbirlerini tetikleyen ve bir önceki olayın bir sonrakinin nedeni olduğunu benimseyen diyalektik ve evrimsel bir süreç olarak ele alır.

Diyalektik usa geleneksel us karşısında olağanüstü bir üstünlük atfeden Bookchin, çalışmasında geleneksel usun da anlamlı olabileceği noktaları çok fazla değinmemiştir. Örneğin matematiksel bilimlerde özdeşliğin önemi ortadadır ve eskiden beri matematiksel bilimleri günümüze taşıyan bu geleneksel ustur.

Bookchin, ilk başta Hegel'den etkilenerek ortaya koyduğu diyalektik kavramı, daha sonra Hegel'in idealizminden ve Engels'in maddeciliğinden dolayı onlardan farklı

* Dr., Gazi Üniversitesi, Sosyal ilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi, Ankara, Türkiye,
E-posta: mehmetdegirmenci06@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6949-4155>

bir boyuta ulaşmıştır. Bookchin diyalektiği doğalcı bir düşünme biçimi olarak ortaya koymuştur. Böylece Bookchin'in meşhur "Diyalektik Doğacılık" savı ortaya çıkmaktadır. Bu sava göre doğaya evrimsel bir perspektif kazandırılmaktadır.

Bookchin'in ortaya koymuş olduğu diyalektik doğacılık, her ne kadar ilk başta sistemli bir düşünüş olarak belirse de, sürekli okumalardan sonra, bu anlayışın sürekli nedensellik ile bağlantı yapması nedeniyle akıl ile yapılacak yorumlamalardan gerektiği kadar beslenmediği görülmektedir.

Ekoloji hareketlerinin diyalektik bakışı varsayımlar üzerinden eleştirmesine oldukça sert bir şekilde tepki koyan Bookchin, gelişimsel bir süreklilikte kökleri bulunmayan varsayımsal çıkarımların anlamsız olduğunu söylemektedir.

Diyalektik doğacılığın barındırdığı süreklilik, mantıksal ve özdoğrultulu bir süreç olarak ifade edilmektedir. Bütün canlıların her birinin kendinden önce gelen yaşam biçimlerinden ortaya çıkan ardışık bir durum olduğunu ifade eder. Ancak ortaya çıkan ve diğer kayıtlardan farklı bir içeriğe sahip olan fosil kayıtlarını ise doğanın doğurganlığı olarak açıklamaktadır.

Bookchin birinci ve ikinci doğa ayrımı yapmaktadır. Biyolojik ve organik doğaya birincil doğa adını vermektedir. İnsanlığın müdahalesi ile toplumsal, kültürel ve politik olan "ikinci doğa" tanımını da yapmaktadır.

Birinci doğanın insan eliyle değiştirilmesini doğanın insan tarafından bozulduğu gerçeğiyle açıklamamaktadır. Diyalektik doğacılık anlayışına uygun olarak, evrimsel bir bakış açısı ile ele almaktadır. Yani insanlık, birinci doğaya etkin ve amaçlı olarak müdahale edebilmek için birinci doğanın içinden çıkararak meydana gelmiştir.

Doğanın yaşadığı sıkıntılar ve acıların, birinci doğa olan organik doğa ile ikinci doğa olan toplumsalın bir araya gelerek yeni bir sisteme evrimlenmesi ile son bulacağını iddia eder. Bu doğa biçimine özgür doğa adını koymaktadır ve ekolojik bir toplum tasavvurundan hareket etmektedir.

Doğa felsefesi ile ilgili düşünce ve yapıtların ciddi önyargılar içerisinde yapıldığını söylemektedir. Bu önyargıların sebebi de modern öncesi metafiziğe gerileme korkusu olduğunu ifade eden Bookchin'e göre doğa felsefesi bu önyargılardan, özellikle de akademik camiada bulunan önyargılardan temizlenmedikçe ciddi bir mesafe alamayacak ve sevgilere terk edilecektir. Bookchin burada doğa felsefesinin gelişiminden ciddi derecede kaygı duymakta olduğunu söylemektedir. Ancak kendi doğa felsefesine de kaynaklık eden birtakım gelişimlere ve felsefi bilgilere haksızlık ettiği düşünülebilir.

Bookchin'e göre toplumsal ekoloji egemenlikten arınmış, düşünce ve akıl tarafından yönlendirilmiş, işbirliğine dayalı yardımlaşma, özgürlük ve öznellik üzerinde tutarlı bir bakışa sahip olursa etkin olabileceğini söyler.

Egemenlikten arınmış olmasından kasıt, hiyerarşik olmayan ilişkileri kast etmektedir. Bookchin her türlü hiyerarşiye karşı olduğunu ifade etmektedir. Hiyerarşinin egemenlik ilişkisi ve bunun sonucu olarak da tahakküm kurma ilişkisi olarak ortaya çıktığını ifade eder. Toplumsal ekolojinin her türlü tahakkümden yani hiyerarşik ilişkiden arındırılması gerektiğini söylemektedir.

Hiyerarşi toplumsal yaşamın varlığını tehdit etmektedir. Aile, okul ve iş hayatı gibi alanlarda da hiyerarşinin aklın özgürlüğüne engel olduğunu ifade etmektedir. Bu hiyerarşik ilişkiler kendini eleştirmeyi de saf dışı bırakmaktadır.

Bookchin'in hiyerarşi ile ilgili bu katı tutumu eleştiriye açıktır. Çünkü toplumda her türlü hiyerarşiye karşı çıkmak demek, bireylerin özgürlüğüne de gölge düşürmektedir. Çünkü Bookchin tahakkümü sona erdirmek adına hayat tarzlarındaki birtakım ilişkilerde bile hiyerarşiye karşı çıkmaktadır. Bu ise insanların toplum içerisinde bir takım ilişkilerinde hareket özgürlüklerine gölge düşürebilecektir.

Bookchin, doğanın acımasız bir zorunluluk alanı olduğu düşüncesinin yaygın olduğunu belirtmektedir. Bu düşünce ise insanların ya "doğal yasaya" teslim olması ya da

insanların doğayı fethetmesi gerektiği gibi iki zorunlu yola neden olduğunu söylemektedir. Ancak burada bir başka üçüncü yol olabileceğini ya da üçüncü yol aramanın gerekli olup olmadığını tartışmamaktadır.

Ekonominin, kıt kaynaklarla sınırsız insan isteklerinin karşılanması düşüncesinin doğanın tahribine neden olan düşünce olduğunu belirten Bookchin, bu algının yanlış olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu ifadenin reddi, insanların arzu ve isteklerinin hiçe sayılması anlamına da gelmekte olduğunu gözden kaçırmaktadır.

Bookchin, geçmişten gelen evrimci süreci, türlerin evrimi değil, toplulukların evrimi olarak açıklamaktadır. Ona göre türlerden ziyade ekotoplulukların evrimi olarak yorumlanmalıdır. Bu noktada Darwin'in "Türlerin Kökeni" düşüncesine farklılık getirmektedir. Bookchin'e göre toplulukların evriminden bahsetmek, türlerin bütünlüğünü ve gelişti çizgilerini bozmayacaktır. Geleneksel evrim kuramına karşıt olarak, benlik, kendi evrimlerindeki etkin etmenler olarak yaşam biçimlerinin oluşturdukları topluluklarda tohumal olarak ortaya çıkar.

Bookchin, 19. yüzyıl romantik geleneğinin ürettiği "doğaya saygı" nosyonuna karşı çıkmaktadır. Ona göre doğaya saygı, doğayı ötekileştirme anlamı taşımaktadır. Bu kavram doğanın cisimleştirilmiş, yapaylaştırılmış ve söyleneleştirilmiş bir durumunu ifade etmektedir. Ona göre saygı duyulan doğa tıpkı Marks'da olan hükmedilen doğa algısına denktir. Sadece biz doğa içinde bir yerde değiliz, doğa da bizim içimizde bir yere sahiptir. Bu tavrı ile Bookchin, doğaya saygı kavramına kendince -gereğinden fazla- olumsuz anlam yüklemiştir.

Toplumsal ekoloji, insan aklının, toplumun ve hatta kültürün eşi bulunmaz oldukları, insan dışındaki doğanın ayrı olduğu fikirlerine karşı çıkar. Bu düşünceye göre ussal bir gelecek toplum, insanlığın yenilik, teknolojik gelişim ve düşünce gücünü uygarlığın kendisinin dayandığı ve insan refahının bağlı olduğu doğal dünya ile bir araya getiren, ekolojik bir toplum olmak zorundadır. Böylece toplumsal ekoloji düşüncesi doğal dünya ile toplumun bir araya gelmesinde başka çare olmadığına vurgu yapmaktadır.

Bookchin'in ortaya koyduğu bir diğer olgu da ekoteknolojilerdir. Bu teknolojiler ahlaksal teknolojilerdir. Ekoteknolojiler, ekosistemi zenginleştirmeyi amaçlamaktadırlar. Böylece bilim ve teknolojiyi insanlık ve biyosferin hizmetine sunmuş olacağız. Bu bakımdan üretim ve tüketimde yapacağımız seçimler, ekolojik olmakla ekonomik olmak arasında olacaktır. Bookchin bu açıklamaları ile ekolojik ve ekonomik olmanın ötesinde insanın arzularına yönelik yer yer yapacağı zararlı -hatta kendine bile zarar verebileceği- seçimleri göz ardı etmektedir.

Özgürlük mirası ile tahakküm mirasının iç içe geçtiği geçmişin etkisi ile tektipleştirici olan piyasa toplumundan kurtulmak için, insanlık belleğinin bu toplumsal kirlilikten arıtılması gerekmektedir.

Zamanının doğa felsefesini eleştiren Bookchin, "kafası katı araçsal yöntem-bilim açısından batılıyken, yüreği duygusallığı bakımından doğuludur" diyerek, ekolojinin popüler eğilimini eleştirmektedir. Bu durumu da tutarsız bir ekofelsefe camiası olarak adlandırmaktadır.

Bookchin'e göre çağdaş toplumlar, oldukça gerici politik görüşleri besleyen doğa imgeleri tarafından katılaştırılmış ve duygusuzlaştırılmıştır. Bu durumu Hitler ve Stalin gibi diktatörlerin eylemlerini açıklamakta kullanmıştır. Bilimin, doğa felsefesinin içine düştüğü bu darmadağınlıktan kurtaramadığından bahsederek, olumsuzlukları bilimin yetersizliğine yükleyerek kolaya kaçmayı seçmektedir.

Frankfurt okulunun, yani Theodor Adorno ve Max Horkheimer'in aklın doğa üzerinde egemenlik aracı olarak kendi kökeni tarafından lekelendiğine inandıklarını ve bu durumu ekolojik düşüncelerinin özgürleştirici etikten yoksun olduğundan kaynaklandığını söyler Bookchin.

Bookchin'e göre biyomerkezcilik ve karşı-insancılık, insan yaşamını toplumsal gelişimden yoksun bırakmaktadır. Bu düşünceler tüm canlıların denk olduğunu ifade eden "biyosferik" bir demokrasi olduğunu ifade etmektedirler. Bu yönleriyle Bookchin'e göre insan-sevmezdirler. Biyomerkezci, karşı-insancı ve "doğal yasa" savunucularını hasatlıkları insan imgesi kavramı ile eleştirmekle Bookchin, bu düşüncelerin ortaya koyduğu bir takım yararlı fikirleri de hiçe saymakta, insan merkezli tüm ekolojik felsefeleri bir kalemde silerek aslolanın toplum olduğunu vurgulamaktadır.

Toplumsal ekoloji, birinci ve ikinci doğanın var olduğu ve hiçbir zaman "koşutluklar" şekline ikileştirilemeyecekleri ya da kolayca birbirlerine ingirgenemeyecekleri olgusunu açıklamaktadır. İkinci doğa, birinci doğanın içinden çıkmış evrimsel bir süreç olarak karşımızdadır.

Bookchin'e göre ekolojik diyalektik, doğal dünyayı Aristoteles ve Hegel'de olduğu gibi "varlık merdiveni" olarak görmemektedir. Dolayımli süreklilik fikrinden beslenir. Diyalektik sadece değişim, devinim ve süreç değil, gelişim, türeme, dolayım ve birikimseldir. Bu tarzda ekolojik diyalektik, geçmişteki tüm olayları süreç olarak açıklamaktadır. Herhangi bir istisna alanı bırakmamaktadır.

Diyalektik, dalgalanan görüngü türlerinden değil de, gelişimsel olması gereken doğrulama türlerinde geçerlidir. Diyalektik mühendislik bilimlerine uygulanmaz. Nasıl ki Einstein'ın göreliliği mühendisliğe uyarlanamıyorsa, diyalektik de bu alanalara uyarlanamaz. Ayrıca diyalektik geriye dönük değil, ileriye dönük bir olgudur.

İnsanlığın doğaya müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu ileri süren Bookchin, etkin bir insan varlığının olmadığı doğayı maymunlarından yoksun tropik bir ormana benzetmektedir. Bu kaçınılmaz olanın sezgisel değil akılla geliştirilmesinin gerektiği ve bu durumda ekolojik olabileceğini anlatmaktadır. Bu açıklamalar Bookchin'in her türlü eylem ve faaliyetin akılla ilişkili olması zorunluluğu fikrini ortaya koyar ki, sezgisel davranışların yer yer kaçınılmaz olduğu göz ardı edilmektedir.

Ekolojik diyalektik, yaratıcı bir paradoks oluşturur: ekolojik toplumdaki ikinci doğa, birinci doğanın akıl ve doğruluk elde etme potansiyelinin edimselleştirilmesi olacaktır. Böylelikle ekolojik toplumdaki insan düşünme gücü, birincil doğadaki var olan evrimsel süreklilik üzerine katlanacaktır. Bookchin bu açıklamaları ile her şeyin sistemli ve düzenli bir yapı içerisinde işleyebileceği varsayımı ile hareket etmektedir.

Ekolojik toplumda, birinci ve ikinci doğa özgür, ussal ve etik bir biçimde bütünlüklerini yitirmeden kaynaşmaktadır. Doğanın bütünlüğü üzerine insan us ve etiği eklenecektir.

Bookchin biyomerkezcileri, her canlının kendini gerçekleştirme olguları üzerinden eleştirir. İnsanlara kötü virüsler yayan sivrisineklerin öldürülemeyeceği bir düzen olduğundan hareketle biyomerkezcileri eleştirmektedir. Biyomerkezcilerin yeterli neden olmadıkça diğer canlılara zarar vermeme prensibini gerçekçi bulmamaktadır. Aynı şekilde insanları zorbalığa iteceğini düşündüğü insan-merkezciliği de tehlikeli bulmaktadır. Bookchin'e göre tarih, olayların ussa içeriği ve sürekliliğidir. Kesinlikle insan geçmişinde ussal olan bir şeydir. Diyalektik anlamda örtülü olan ussallıktır. Bookchin, geçmişte her ne kadar etkili olsalar da ussal olmayan olayları tarih değil sadece olay olarak görmektedir. Ancak geçmişte yaşanan her olay, ister ussal olsun ister olmasın bizce tarihtir. Çünkü tarihte yaşanan olayların olumsuzluklarından da ders çıkarmamız, sadece ussal olanların kayda değer bulunmasıyla mümkün olamayacaktır.

Günümüzün kuram bilimlerinde tarihin yerine bir olaylar dizisi, uygarlığın yerine kültürel görecelik ve ilerleme olanağı yerine temel bir kötümserlik geçmektedir diyen Bookchin'e göre, bunların sebebi entelektüel gerilemedir. Çıkar yol ise halk hareketi çağrısı yapan bir toplumsal çözümlerdir. Böylece Bookchin zamanın akademik ve entelektüel problemlerinin çözümünün sadece toplumsal hareketlenmelerde olabileceğini söyleyerek, bireylerin etkisini yok saymaktadır.